

АКТУАЛІЗАЦІЯ НАЗВ ЛІТЕР ТА ПОХІДНИХ ВІД НИХ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

ЛІЛІЯ СОБОЛЬ

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка,
Дрогобич — Україна

AKTUALIZACJA NAZW LITER ORAZ ICH POCHODNYCH
WE WSPÓŁCZESNEJ UKRAIŃSKIEJ PUBLICYSTYCE

LILIA SOBOL

Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny w Drohobycz, Drohobycz — Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule ukazano funkcjonowanie nazw liter oraz ich pochodnych w stylu publicystycznym. Scharakteryzowano główne funkcje danych jednostek językowych, specyfikę ich leksykalizacji, semantyzacji, pragmatyki, tworzenie gry językowej za pomocą narzędzi graficznych. Dokonano opisu zaktualizowanych znaczeń, pojęć, wyrażań okazjonalnych, abrewiatur, obrazowości językowej oraz terminów od nich pochodnych.

THE ACTUALISATION OF LETTERS NAMES AND THEIR DERIVATIVES
IN MODERN UKRAINIAN PUBLICIST STYLE

LILIA SOBOL

Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych — Ukraine

ABSTRACT. The article deals with the peculiarities of the functioning of letters names, language units and their derivatives in the publicist style. The functions of the analysed units, the specificity of their lexicalization, semantisation, pragmatics and the modeling of the linguistic game by graphic means are characterized. The actualized meanings, verbal images, occasionalisms, abbreviations and their derivatives are also described.

Сучасний український публіцистичний дискурс значно впливає на формування та розвиток національної свідомості українців, зокрема й на їхню мовну свідомість, адже в публіцистиці послідовно відображено політичні, соціально-побутові, економічні, культурні та інші явища, що відбуваються в суспільстві. Саме тому публіцистичний дискурс і викликає особливу увагу вчених-мовознавців.

Публіцистичний дискурс досліджують такі українські лінгвісти, як І. Глуховцева, О. Ільченко, Т. Космеда, М. Навальна, А. Нелюба, О. Стишов, Л. Струганець, О. Тараненко, О. Тимчук, та ін. Проте факт уживання лексикалізованих літер кириличного алфавіту й латиниці, їхня семантизація, прагматика, насамперед способи моделювання мовної гри на основі актуалізації графіки та інші маніпуляції звуко-буквами — малодосліджене мовне явище. Зазначене поширюється й на публіцистичний дискурс, що й спробуємо частково розглянути в цій науковій студії.

З огляду на те, що публіцистичний стиль обслуговує сферу масової комунікації, основна його ознака — здійснення вдалого поєднання логіки викладу з актуалізацією емоційно-експресивних мовних засобів. На відміну від

інших стилів, публіцистичний виконує одночасно кілька функцій — впливовості, інформативності, експресивності¹. Крім того, саме в публіцистичному стилі найбільш активно функціонує суспільно-політична лексика, політичні лозунги, заклики, риторичні запитання, моделюється іронія, гумор, сатира. Зауважмо також, що серед інших стилів цей виокремлює й висока емоційна напруга, що вимагає від журналістів новаторства та оригінальної мовотворчості, неабиякої лінгвокреативності².

Назви літер алфавіту чи — ширше — назви графем як самостійні слова з відповідним значенням уживаються в публіцистиці досить часто. Букви кирилиці використовують і для назв самих газет чи журналів, наприклад літера *Є* стала назвою журналу, що інформує своїх читачів про розвиток у галузі будівництва, архітектури, мистецтва та інтер'єру. Мета й завдання журналу — познайомити читача з новинками в зазначених галузях. Журнал „*Є*” — це „історія” великих і малих фірм, підприємств та організацій³. Відомим є й журнал „*І*”, що окреслює актуальні питання української культури й політики. Назва журналу в цьому разі мотивована тим, що *літеру „і”* вважають „найбільш національною”, оскільки її немає в інших алфавітах світу.

Мова публіцистики, безперечно, дзеркало доквілля й наочна модель, авторитет і репрезентант сучасної літературної мови. Газетне мовлення останніх років відображає мовну реакцію на суспільно-політичну перебудову. Лібералізація й демократизація мовлення дала змогу виразно „реалізувати свободу слова й фразотворчості”⁴. Завдяки „розкутості журналістів” актуалізується й мовна гра, зокрема простежуємо моделювання графічної гри як різновиду гри мовної. Зазначене явище репрезентує насамперед ненормативне використання великої літери, що простежуємо передусім у заголовках, оскільки велика літера привертає особливу увагу читачів. Крім того, на цій основі створюються оказіональні слова, забезпечується оказіональне членування лексеми й формування нових смислів⁵. Використання великих літер спостерігаємо, звичайно, і в самому текстовому матеріалі, що також дає змогу більше привернути увагу до конкретного смислу, який автор публікації прагне виокремити, напр.: *Португальські вчені створили технологію, що дозволяє водіям буквально бачити КРИЗЬ авто, що їде попереду*⁶.

Саме вираз „велика літера” почав моделювати відповідні смисли, що мають переважно позитивну конотацію — „про когось видатного, неповторного, такого, що потребує абсолютного схвалення”, однак це може стосуватися й суб'єктів які, насправді, не є такими, але їх роблять спробу таким чином зовеличити, що має місце в такому прикладі, де простежуємо актуалізацію художнього засібу порівняння: „*Я думаю, що в опозиції почалась недоумкуватість*”

¹ О. Пономарів, *Стилістика сучасної української мови*, Тернопіль 2000, с. 12.

² Див.: С. С. Чорна, *Особливості функціонування емотивно-оцінної лексики в публіцистичному тексті (на базі німецької преси)*, [в:] „Держава та регіони”, сер. „Гуманітарні науки” 2013, № 1, с. 39.

³ Див.: Л. І. Соболю, *Номінації літер — джерело поповнення українського та російського ономастиконів*, [в:] „Восточноукраинский лингвистический сборник” 2012, № 14, с. 7.

⁴ Т. Космеда, О. Халіман, *Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична ієрема (теоретичне осмислення дискурсивної практики)*, Дрогобич 2013, с. 89.

⁵ Там само, с. 47–48.

⁶ *See-Through System: водії зможуть бачити „крізь” авто, що їде попереду*, [в:] Електронний ресурс: <http://expres.ua/tech/2013/10/25/95867-see-through-system-vodiyi-zmozhut-bachyty-krizy-avto-ude-poperedu> (доступ 10.03.2015).

і слабкість думки, що переростає в понос антидержавних виступів. Президент Янукович виступає як державник з великої букви, який не просто словами, а кожною конкретною дією намагається об'єднати державу з розрізненої ковдри з клатів в одну цілу соборну державу”, — зазначив Колесніченко⁷. Позитивна оцінка може стосуватися й певних реалій, об'єктів довкілля: Я можу багато розповідати про США — державу з великої букви. Не тому, що вона домінує у всіх сферах життя світу, навіть у нашому українському побуті, а тому, що вдалося переконатися у її могутності на власні очі⁸. Значений вираз використовується часто у заголовках, напр.: „Людина з великої літери — Тетчер”⁹; „Вінничанин з великої літери. Інтерв'ю з Олександром Шеметом”¹⁰. У цьому разі актуалізується значення „гідна людина”, що готує читача до сприйняття більш серйозної інформації.

Наведемо приклад зумисного членування слова, що відповідно виокремлює його в тексті й актуалізує важливий для автора статті смисл, концентрує увагу, порівн.: „Загалом, дали генералу завдання — організувати зразково-показову передачу нової техніки у ЗСУ. Бо ж Facebook незадоволений, Facebook цілком справедливо обурюється (справді, стільки грошей кудись-то дівається). Цілком справедливо, аб-со-лют-но (тобто — без сарказму)”¹¹.

О. Тимчук¹² виокремлює такі механізми реалізації графічної гри: 1) уживання кількох великих літер поряд (**ГАЗават** — газетна публікація про „газову війну”, порівн.: газ і газават — священна війна мусульман проти невірних); 2) підстановка малих літер між великими для виокремлення слова з метою актуалізації відповідного смислу („Що за**НАДТО**, то недобре” — це назва публікації про бомбування території Югославії силами НАТО; „...різниця для мене тут полягає в тому, що в західних областях цікавляться політикою, обурюються „**проТАКаними**” можливостями тощо, а тут, на півдні, людей більше цікавить соціально-економічна складова”¹³), виділення однієї графеми в слові, оформлення літер жирним шрифтом або шрифтом іншого кольору; 3) використання дефісу („**Арт-обстріл**” — назва естрадної групи клоунів і мімів. Слово „артобстріл” означає „артилерійський обстріл”, а *арт-* є компонентом слів *артист, артистичний*).

Н. Третяк зауважує, що серед фонетико-графічних способів мовної гри вагоме місце посідають пропуски, перестановки та додавання букв. Це явище яскраво ілюструє такий поширений приклад: приватизація — прихвятизація: Так, дедалі більше проявляються негативні наслідки здійснюваної політики **прихвятизації** промислових підприємств („Голос України”, 10.04.2003,

⁷ Опозиції діагностували „недоумкуватість, що переростає в понос”, а Януковичу — „велику букву” і „два кінці”, [в:] Електронний ресурс: <http://expres.ua/news/2011/12/30/57307-орозусіюї-diagnostuvaly-nedoumkuvatist-pererostaye-ponos-yanukovychu-velyky> (доступ 14.05.2015).

⁸ М. Доманська, *Все починається з вулиці part 1: як я в американців досвід переймала*, [в:] Електронний ресурс: <http://hromadske.volyn.ua/vse-pochynajetsya-z-vulytsi-part-1-yak-ya-v-amerykantsiv-dosvid-perejmala/> (доступ 6.05.2015).

⁹ *Людина з великої літери — Тетчер*, [в:] Електронний ресурс: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-planeti-osobistist/lyudina-z-velikoyi-literi-tetcher> (доступ 24.05.2015).

¹⁰ *Вінничанин з великої літери*, [в:] Електронний ресурс: <http://www.myvin.com.ua/ru/news/stuff/19627.html> (доступ 30.05.2015).

¹¹ *А він хотів стати заступником міністра — за зламани танки для АТО звільнено генерала*, [в:] Електронний ресурс: <http://expres.ua/news/2015/01/11/123585-vin-hotiv-staty-zastupnykom-ministra-zlamani-tanky-ato-zvilneno-general> (31.05.2015).

¹² О. Тимчук, *Семантико-стилістичне явище гри слів в українській мові*, Київ 2003, с. 4.

¹³ Т. Космеда, О. Халіман, *Знач. джерело*, с. 89.

с. 6); *У листі просять Прем'єра вжити заходів, аби перешикодити кримінальній „прихватуванні” майна і корпоративних прав держави* („Україна Молода”, 7.07.2005, с. 8); *Невгрипуций президент. А ні очікувана у Монголії небувала посуха, ані люта суміш грипу й пневмонії, яка вибухнула у Гонконгу, не спинили візиту туди президента Леоніда Кучми* („Українське Слово”, 10–16.04.2003, с. 6) — лексема *невгрипуций* викликає асоціацію зі словом *невмируций*¹⁴.

Активно застосовуються для моделювання мовної гри в сучасній публіцистиці й абрєвіатури, ініціальні букви, прізвища або його частини як кореневі морфеми для новотвору: *ПроСРНали* (заголовок), порівн.: *До речі, про Срну, який взяв і обі..., даруйте, обламався, спочатку не забувши, а потім створивши пенальті. Навіщо цей емоційний хорват на прізвисько „За дурною головою і ногам нема спокою” взявся виконувати 11-метровий вирок, коли поруч бразильців було до біса?* („Аргумент”, 16.03.2005, с.18) (автор статті інформує, що Срна — прізвище футболіста-легіонера, що й пояснює механізм моделювання мовної гри); *А за рік до того нинішній „ПРОТЕвник”, — писав Джагіров — ведучий телепередачі „Проте”* („Україна Молода”, 19.03.2004, с. 3); *Обурення головного КПУшника (Петра Симоненка) не мало меж* („Українське Слово”, 24–30.03.2004, с. 9); *ЄПНути по-львівськи. Попри те, що емоцій було більше, ніж здорового глузду, львівська антиЄПівщина вкотре засвідчила (особливо для Росії): будь-які кроки Кучми уважно відслідковуються в Галичині* („Аргумент”, 02.10.2003, с. 3), де ЄЕП — єдина економічна політика; *Хто розПЛЮЩить кризу* („Без цензури”, 17–23 05.2007, с. 5), що утворилось від прізвища політика І. Плюща¹⁵. Як бачимо, часто мовна гра „зосереджується” на обіграванні прізвищ відомих політиків, тобто в гру включають власні назви.

У мові сучасної газети простежуємо також факт уживання українських паремій, що містять назви літер алфавіту як сучасних, так і тих, що вийшли з ужитку. Простежуємо активне функціонування фразеологізмів, що мають просту форму вираження: спрощене оформлення полегшує подачу інформації про щось складне. Крім того, загальновідомо, що паремії економічні за структурою і значущі за змістом, характеризуються підвищеною емоційно-експресивною виразністю, що забезпечує створення яскравих картин, образів та викликає відповідну емоційну реакцію читача. Л. Устенко акцентує, що неконкретизована адресатність фразеологізмів уможливило звертання до публіки загалом та до кожного читача зокрема¹⁶, що актуалізує інтимізацію, створює ефект довіри до повідомлюваного.

В авторській картотеці мають місце приклади вживання фразеологізмів з назвами літер, що проектується на моделювання заголовків публіцистичних статей. Відомо, що саме в заголовках згорнуто відображається зміст самого тексту, що допомагає читачеві спрогнозувати, про що йтиметься в статті. Заголовок публікації впливає на сприйняття всього тексту. Щоб актуалізувати вдалий заголовок, журналіст повинен володіти майстерністю, дотепністю та професійністю¹⁷. Наведемо кілька типових прикладів, де використано відомі фразеоло-

¹⁴ Н. Третяк, *Мовна гра як засіб комунікативного впливу на читача (на матеріалі ЗМІ)*, [в:] „Мова і суспільство” 2012, № 3, с. 310.

¹⁵ Там само, с. 310.

¹⁶ Л. Ф. Устенко, *Особливості функціонування фразеологічних одиниць у різних стилях української мови*, [в:] „Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя”, 2011, с. 43.

¹⁷ В. М. Михайленко, *Заголовковий комплекс як базовий елемент журналістського тексту*, [в:] „Наукові записки Інституту журналістики”, 2013, т. 50, с. 239.

гізми: „Якщо уряд не знає азів економіки — зреші йому ціна”¹⁸; „Парламентські комуністи не знають азів історії ВЛКСМ”¹⁹. Уживання в заголовку усталеного виразу, що містить назву кириличної літери, яка вийшла з ужитку, вдало моделює сатиричний ефект та негативну оцінку; у цьому разі актуалізовано значення „не володіти елементарними знаннями”. Ця усталена мовна одиниця має добру традицію використання в живому мовленні українців.

У заголовках „Суркіс розставив крапки над «і» щодо Хачеріді і Блохіна”²⁰ і „Кіровоград: Віталій Ковальчук та Ігор Козуб розставили всі крапки над «І»”²¹ спостерігаємо актуалізацію ще одного усталеного виразу з уживанням літери „і”, що також репрезентує образність, реалізує оцінну й асоціативну функції і є типовою моделлю публіцистичного дискурсу, що супроводжує означення відповідної дії, здійсненої певною особою, напр.: Азаров розставив крапки над „і” — рішення про призупинення підписання УА з ЄС було „єдиним правильним”²².

Заголовок „Ні бе, ні ме, ні кукуріку”²³ на перший погляд прогнозує актуалізацію комізму, гумору, однак, коли читач ознайомлюється з текстом, то розуміє, що гумористичного ефекту не виникає, порівн.: „Львівські Обсервації. Колись в советських тюрмах, викликаючи на допит, прізвищ не називали, аби в інших камерах не чули, а гукали: „Кто на «Ме» («Ве», «Ге»)? Вихади!”. У цьому разі заголовок породжує ефект „обманутого очікування”.

Отже, заголовки, що містять усталені вирази з назвами літер, вдало реалізують авторські задуми, моделюють виразність й емоційність дискурсу. Зазначені одиниці яскраво репрезентують феномен прецедентності.

У заголовках публіцистичних текстів простежуємо явище лексикалізації, семантизації назв літер, що моделюють відповідні значення, експліковані в змісті статті. У такому разі лише за умови того, що читач прочитає статтю, йому стане зрозумілою семантика й прагматика відповідної лексикалізованої літери. Зазначене сприяє моделюванню загадки та оригінальності мовлення, порівн.: „Між «Г» і «Д» генпрокурор Ярема вибрав перше”²⁴; „Два «г» Віталія Кличка”²⁵.

Семантизація назв літер, звичайно, актуалізуються і в текстах: простежуємо наявність відповідних типів такого вживання, що вказує: **1)** на позначення

¹⁸ Якщо уряд не знає азів економіки — зреші йому ціна, [в:] Електронний ресурс: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/yakscho_uryad_ne_znae_aziv_ekonomiki_grish_yomu_tsina.html (доступ 12.04.2015).

¹⁹ Парламентські комуністи не знають азів історії ВЛКСМ, [в:] Електронний ресурс: <http://news.meta.ua/archive/03.09.13/cluster:31845477-Parlamentski-komunisti-ne-znaiut-aziv-istoriji-VLKSM> (доступ 17.03.2015).

²⁰ Суркіс розставив крапки над „і” щодо Хачеріді і Блохіна, [в:] Електронний ресурс: <http://www.unian.ua/politics/822085-surkis-rozstaviv-krapki-nad-i-schodo-hacheridi-i-blohina.html> (доступ 20.06.2015).

²¹ Кіровоград: Віталій Ковальчук та Ігор Козуб розставили всі крапки над „і”, [в:] Електронний ресурс: <http://gre4ka.info/polityka/6261-kirovohrad-vitalii-kovalchuk-ta-ihor-kozub-rozstavily-vsi-krapku-nad-i-video> (доступ 27.04.2015).

²² Азаров розставив крапки над „і” — рішення про призупинення підписання УА з ЄС було „єдиним правильним”, [в:] Електронний ресурс: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2013/11/22/313448> (доступ 12.04.2015).

²³ Ні бе, ні ме, ні кукуріку, [в:] Електронний ресурс: <http://zik.ua/ua/news/2010/06/08/231876> (доступ 31.03.2015).

²⁴ Між „Г” і „Д” генпрокурор Ярема вибрав перше, [в:] Електронний ресурс: [http://expres.ua/news/2/\[014/10/24/117455-mizh-g-d-genprokurog-yarema-vybrav-pershe](http://expres.ua/news/2/[014/10/24/117455-mizh-g-d-genprokurog-yarema-vybrav-pershe) (доступ 18.04.2015).

²⁵ Два „г” Віталія Кличка, [в:] Електронний ресурс: <http://expres.ua/main/2012/06/27/70595-dva-g-vitaliya-klychka> (доступ 12.05.2015).

неозначених географічних об'єктів, порівн.: *Так вийшло, що нам потрібно було перевезти полоненого сепара на ім'я Міша з пункту А в пункт Б, але по дорозі ми згадали, що вже давненько нічого не їли*²⁶. Зауважимо, що номінації неозначеного об'єкта зазвичай використовували латинську літеру „N”. Цей факт мотивує з'яву відповідних похідних — неозначеного прикметника займенникового типу „енний”, що часто використовується в публіцистичному дискурсі в сполученні з іменником „кількість” і має значення „неозначена, але велика кількість чогось або когось, що стосується істот, партій, дій, явищ, часу, віку, простору”, порівн.: *Я здавала двічі свої відбитки пальців, в моєму багажі рилися **енну кількість разів**, навіть мене саму дуже ретельно оглядали*²⁷; *Прийде час, і люди зрозуміють, що дробити демократію на **енну кількість політичних сил**, це шлях до знищення*²⁸; *„Ми знову розводимо **енну кількість тих чи інших актів** для того, щоб показати, що процес йде. Ключове питання, куди він йде”, — додав Яценюк*²⁹; *„Донбас, на жаль, край історичний, досить каторжанський. І звільняти в квітні по амністії **енну кількість людей**, це на 90% поповнювати ряди найманців і титишук”, — сказано в повідомленні*³⁰; *Я не сумніваюся в тому, що російська армія може зайти на територію України. ... Вона може пройти **енну кількість кілометрів** углиб*³¹; *Виходжу на вулицю і намагаюся забути про те, що живу в Києві **енну кількість років***³²; *Енна кількість мільйонів людей*³³ та ін.; **2**) на означення певної „секретності”, закодованості, що стосується слова „план”, при цьому використовуються літери і кирилиці, і латиниці, порівн.: *НАТО вже підготував плани „А”, „В” і „С” щодо України*³⁴; *Україна має і „план А”, і „план Б” для зупинки газового шантажу Росії*³⁵; *Проте, оскільки відомо, що Путін не завжди виконує міжнародні зобов'язання, в Україні є „план Б”*³⁶; *Вона також зазначила, що існує так званий „план Ч” на випадок початку масштабних військових дій,*

²⁶ Бійці батальйону „Донбас” захопили голодного бойовика і нагодували його в ресторані, [в:] Електронний ресурс: <http://expres.ua/video/2015/02/21/126982-biyci-batalyonu-donbas-zahoryuly-golodnogo-bojovyka-nagoduvaly-yogo-restorani> (доступ 22.05.2015).

²⁷ М. Доманська, *Все починається з вулиці [part 1: як я в американців досвід переймала]*, [в:] Електронний ресурс: <http://hromadske.volyn.ua/vse-pochynajetsya-z-vulytsi-part-1-yak-ya-v-amerykantsiv-dosvid-perejmala> (доступ 8.04.2015).

²⁸ Б. Загрева: *Прийде час, і люди зрозуміють, що дробити демократію на **енну кількість політичних сил**, це шлях до знищення*, [в:] Електронний ресурс: http://toplutsk.com/look-news_102.html (3.04.2015).

²⁹ *Ми знову розводимо **енну кількість тих чи інших актів***, [в:] Електронний ресурс: <http://for-ua.com/article/258540> (доступ 21.04.2015).

³⁰ *На танках терористів воюють колишні зекі: опубліковані фото докази*, [в:] Електронний ресурс: <https://ukr.media/ukrain/212795/> (доступ 10.04.2015).

³¹ С. Висоцький, *На з а х и с т Україні від Росії стане увесь народ*, [в:] Електронний ресурс: <http://time-ua.com/novini/ukraina-i-svit/9446-na-zahist-ukrani-vd-ros-stane-uves-narod-visockiy> (доступ 22.05.2015).

³² *Гість у горлі. Як переселенці зі сходу обживаються в Києві*, [в:] Електронний ресурс: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/events/3416160-korrespondent-hist-u-horli-yak-pereselentsi-ziskhodu-obzhvauitsia-u-kyievi> (доступ 22.05.2015).

³³ *Українська молодь не забуде ...*, [в:] Електронний ресурс: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/ukrayinska-molod-ne-zabude> (доступ 10.04.2015).

³⁴ *НАТО вже підготував плани „А”, „В” і „С” щодо України*, [в:] Електронний ресурс: <http://expres.ua/world/2015/01/23/124576-nato-vzhe-pidgotuvav-planu-s-shchodo-ukrayiny> (доступ 30.05.2015).

³⁵ *Україна має і „план А”, і „план Б” для зупинки газового шантажу Росії*, [в:] Електронний ресурс: <http://expres.ua/digest/2014/05/18/106626-ukrayina-maye-plan-plan-b-zupynky-gazovogo-shantazhu-rosiyi> (доступ 22.03.2015).

³⁶ Там само.

але не захотіла його обговорювати...³⁷; 3) указівку означеної сукупності, що має окреслену межу: при цьому можуть застосовувати різні графічні вираження — як малі, так і великі літери, порівн.: *А Тимошенко у своїй заяві чітко наголосила: „Я боролася, борюся і боротимуся за свою повну правову реабілітацію, зняття з мене всіх абсурдних, від «а» до «я» сфальшованих звинувачень, за повернення до повноцінного політичного життя...”³⁸; „Були провокаційні моменти, але ми контролюємо процес. Ми виконуємо від «А» до «Я» рішення верховного головнокомандувача — президента України”, — сказав глава Міноборони³⁹; 4) лексема **буква** семантизує значення „формальний, формалізм”, що відображено й у фразеологізмі, який ужитий у такому прикладі: *Глава ООН ще раз закликав вирішувати всі питання “виключно відповідно до духу і букви Мінського протоколу і меморандуму”⁴⁰. Указане значення закріплено також за словом „буквально”, що, зрозуміло, є похідним від „буква” і виконує роль дискурсивного слова в мовленні українців, що відображено й у публіцистичному тексті, зокрема окреслено такі смисли, як „в прямому розумінні”, „практично”, „виключно”, „винятково”, „безпосередньо”, напр.: *Скажімо, щитоподібна зала, від роботи якої залежить **буквально** все: нервова, серцево-судинна система, мозкова і психічна діяльність, репродуктивна й ендокринологічна функції⁴¹; Не міг не впізнати, адже біля тіла Олександра лежала куртка Коки: **буквально** перед виїздом з Іловайська хлопці обмінялися верхнім одягом (Кока, котрий нині проходить реабілітацію в санаторії, шкодує, що не зміг зберегти нову Сашину куртку: коли потрапив у полон, її відібрали сепаратисти)⁴²; Ніч після закінчення фіналу мій телефон **буквально** розривався від дзвінків, син навіть не міг заснути від того⁴³; Колесніков заповів „**буквально давити**” правоохоронців і пояснив, чому Янукович переможе „конюхів” опозиції⁴⁴ та ін.; вираз **ні на йоту** також репрезентує значення дискурсивних слів, зокрема виражає смисли „зовсім; жодним чином”, напр.: *Він також підкреслив, що Іран **ні на йоту** не відступить від своїх прав в атомній сфері⁴⁵; 5) значення усталеного виразу **як альфа і омега** — „щось просте, звичне”:³⁷ **Підкуп виборців — як альфа і омега**, як головне правило афериста, бажуючого пролізти в Раду⁴⁶;****

³⁷ Гонтарева про курс на 2015 рік, таємний „план Ч” та власну відставку, [в:] Електронний ресурс: <http://expres.ua/news/2014/11/10/118776-gontaryeva-kurs-2015-rik-tayemnyy-plan-ch-vlasnu-vidstavku> (доступ 13.05.2015).

³⁸ Справа Тимошенко: фінішна пряма, [в:] Електронний ресурс: <http://www.lvivpost.net/polityka/n/22442>.

³⁹ Армія виконує наказ про припинення вогню від «А» до «Я», — Міноборони, [в:] Електронний ресурс: <http://www.theinsider.ua/politics/53aea9621d4d6/> (доступ 7.04.2015).

⁴⁰ Радбез ООН: США закликали посилити тиск на Росію, [в:] Електронний ресурс: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/11/141112_ukraine_un_security_hk (доступ 31.05.2015).

⁴¹ Ю. Косинська, Щит для щитовидки, [в:] Електронний ресурс: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2619/218/92116/> (доступ 13.03.2015).

⁴² Г. Ярошенко, Viva надія, Viva вікторія, [в:] Електронний ресурс: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2619/283/92136/> (доступ 15.04.2015).

⁴³ В. Самченко, Мажорні ноти перемоги, [в:] Електронний ресурс: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2620/211/92146/> (доступ 15.04.2015).

⁴⁴ Колесніков заповів «буквально давити» правоохоронців і пояснив, чому Янукович переможе «конюхів» опозиції, [в:] Електронний ресурс: <http://expres.ua/digest/2013/11/09/96658-kolesnikov-zaroviv-bukvalno-davuty-pravoohoronciv-royasnyv-chomu-yanukovyeh> (доступ 15.04.2015).

⁴⁵ Іран не довіряє Заходу, Захід не довіряє Росії, [в:] Електронний ресурс: <http://www.newsru.ua/arch/press/30oct2009/ira.html> (доступ 13.06.2015).

⁴⁶ Брат одіозного політика втрапив до кримінальної історії, [в:] Електронний ресурс: <http://expres.ua/news/2014/10/05/115835-brat-odioznogo-polityka-vtrapyv-kryminalnoyi-istoriyi> (доступ 18.05.2015).

*Альфа і Омега: причини розквіту і занепаду цивілізацій*⁴⁷; в окремих випадках журналісти декодують смисл використаних виразів, відповідно їх інтерпретуючи, порівн.: *ОСВІТА — АЛЬФА І ОМЕГА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ*. „*Це не просто необхідне, це — аксіома, бо освіта була й буде альфою й омегою державної політики*”, — стверджує ... Ганна Маслай⁴⁸; **б**) певна вербалізована ситуація може сприяти створенню словесного образу, з’яві смислу, що мотивований фактом відповідного написання літер у слові — правильного чи неправильно; неправильне написання актуалізує смисл „перекручення дійсності”, порівн.: *Я простягаю Георгієві блокнот, щоб він написав у ньому своє прізвище. Хвічіа, пише Георгій. І відразу ж застерігає: наприкінці буква „а”. Це росіяни мені в армії колись постійно неправильно „я” приписували. О не переймайся, Георгію, я не росіянка і не перекручую дійсність*⁴⁹. В іншому випадку увага актуалізована на аналізі буквеного складу слова, щоб змодельовати смисл „звичний, нічим не виокремлений формально, але глибокий за змістом, сутністю, вагомністю”, напр.: *Голодомор... Здавалося б, звичайне собі слово з дев’яти літер, а скільки в ньому вміщається болю, відчаю, втрат, перекреслених мрій і не втіленого в життя. Голодомор... П’ять приголосних літер і голосна, піднесена до четвертого ступеня. 1932–1933 роки — 2003 рік — транзит через доли тих, хто зміг і кому страшенно пощастило вижити*⁵⁰; мовна гра породжується на основі актуалізації абрєвіатури, що репрезентує образ значущості, напр.: *Три дороги букви, що мають вплинути на статок дрібних банків. Дрібні банки намагаються підвищити свою вартість, заявляючи про майбутні IPO* (Контр, № 30, 2006)⁵¹. Відповідної конотації набуло й слово „абетка”, похідне від перших двох назв алфавіту, що актуалізується в публіцистичному дискурсі. Ця лексема поєднана з аксіологічно маркованими словами, моделюючи значення позитивної чи негативної оцінки, напр.: *Бандерівська абетка. І хоч герой мальований, а віршована „Повстанська абетка” про життя і пригоди юного вояка УПА розрахована на дошкільнят та школярів початкових класів, вона вже встигла декого налякати*⁵²; *Фарбники, консерванти, стабілізатори, емульгатори тощо — синтетичні добавки, що входять до складу продуктів харчування. Харчові абетки й математики* („Україна Молода”, № 181, 2009).

У публіцистичному дискурсі активно використовують і складноскорочені слова. Це насамперед літерно-звукові лексичні скорочення (абрєвіатури). На думку І. Виклюка, зазначене зумовлено тим, що їхня присутність у мові газет указує на „належність до певної усталеності”. З іншого боку, тенденцію до економії простежуємо через відсутність в абрєвіатурах певних емоційних та оцінювальних характеристик⁵³.

⁴⁷ *Альфа і Омега: причини розквіту і занепаду цивілізацій*, [в:] Електронний ресурс: <http://untp.org.ua/index.php?id=949> (доступ 3.05.2015).

⁴⁸ *Освіта — альфа і омега державної політики*, [в:] Електронний ресурс: <http://vip.volyn.ua/blog/osvita-alfa-i-omega-derzhavno-politiki> (доступ 13.05.2015).

⁴⁹ М. Орел, *Цю імперську машину треба зупинити*, [в:] Електронний ресурс: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2618/283/92087/> (доступ 13.05.2015).

⁵⁰ *Українська молодь не забуде ...*, [в:] Електронний ресурс: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/panorama-dnya/ukrayinska-molod-ne-zabude> (доступ 21.05.2015).

⁵¹ О. Ільченко, *Вербалізоване „обличчя” сучасного суспільства: словник метафоричних словосполучень української преси (2000 – 2010 рр.)*, Харків 2011, с. 186.

⁵² С. Мичко, *Бандерівська абетка. Хлопчик-повстанець із Тернополя поїхав завойовувати схід і південь*, [в:] Електронний ресурс: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2618/116/92103/> (доступ 22.05.2015).

⁵³ І. В. Виклюк, *Специфіка функціонування абрєвіатур у сучасній турецькій пресі*, [в:] Електронний ресурс: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?... (доступ 24.03.2015).

У сучасному газетному мовленні вживання абревіатур пов'язано з соціальними й політичними подіями, що мають місце в Україні: активізовано вживання абревіатур на зразок **РНБО, АТО, ДНР, ЛНР, РФ, РФ-ВАИ, танкова бригада ЗСУ, БТР, гранатомети РПГ-25, РПГ-18, РПГ-26, ДУК „Правий сектор”, батальйон „ОУН”, Львівська ОДА чи ЛОДА** та ін. Наведемо декілька прикладів контекстуальних уживань зазначених мовних одиниць зі щоденної львівської газети „Високий Замок”: „Серед військових журналістів він найбільше прослужив в **АТО** — майже сім місяців (№ 31 (5287), с. 3); „Також ми звернулися із запитом до Львівської **ОДА**, відповіді наразі не отримали...” (№ 31 (5287), с. 3); „На територію частини в'їхали три **БТРИ** з російським спецназом...” (№ 31 (5287), с. 3); „Одна з танкових бригад **ЗСУ**, де воює Солодько, якраз пережила найважчі моменти цієї операції” (№ 31 (5287), с. 7); *Десять там поруч із Борисом, у Пісках, в складі ДУК „Правий сектор” нас захищає і Юрко Вовкогон* (№ 31 (5287), с. 7); „Її на дорогах супроводжувала військова автоінспекція **РФ-ВАИ** (№ 31 (5287), с. 3); „Вулицями кримських міст пересувалась військова техніка **РФ**, без узгодження з українською стороною” (№ 31 (5287), с. 3).

Спостерігаємо активне вживання новоутворень від указаних абревіатур, порівн.: „Керівництво лісгоспу прикривається **«АТОшниками»**” (№ 31 (5287), с. 3); „Як бути **ОУНівцями** — ми вже знаємо, як бути добровольцями — теж” (№ 31 (5287), с. 7).

С. Чемеркін простежив, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в мовній практиці українців поширилося використання вкраплень латинської графіки. Найчастіше використовують номінації англійською і французькою мовами. Основна частина таких лексем — власні назви компаній, організацій на зразок **McDonalds, WWF**⁵⁴, порів. також: „Директор Львівської філії **ІТ-компанії EPAM SYSTEMS** Михайло Лазор в оригінальний спосіб відреагував на те, що його висміяли у соцмережах” („Високий замок”, № 31 (5287), с. 1). У наведеному вище контексті запис кирилических літер графічно дещо подібний до запису літер латиниці. Проте в наступному реченні цієї ж рубрики зустрічаємо лексему, що утворена від буквенної абревіатури ІТ: саме літеру латиниці „І” читають як „ай”, порівн.: „**Айтїшник**” припаркував своє авто на газоні біля торговельно-розважального центру **King Cross Leopold**” („Високий замок” № 31 (5287), с. 1). Простежуємо варіативність у написанні слів з використанням латиниці й кирилиці паралельно, певну мовну конкуренцію — **смс-повідомлення і sms-повідомлення**.

На думку вчених, неприпустимо кодифікувати слова з латинськими літерами в загальнономовних словниках, адже вони не є знаками хімічних елементів, в основі яких латинська графіка, чи символи на позначення фізичних величин, що записані латинськими чи грецькими літерами, які не є мовними знаками і в словниках подані українською мовою⁵⁵. Однак у словнику неологізмів А. Нелюби зафіксовано лексеми, побудовані на основі актуалізації літер та їхні відабревіатурні варіанти, подані й кирилическими знаками українського алфавіту, і знаками латиниці, порівн.: **Есемеска** — **еСеМеС**. Повідомлення через SMS. Для цього потрібно надіслати **SMS** зі своїми завданнями (а якщо мобілка найкрутіша на весь потік — навіть зазнімкувати клятий білет та відправити „**есемеску**”) (ПіК, 25/03, с. 31); **Есемесний** — **есемес**. Ознака, стосовна до есемес (SMS). Настала епоха **SMS літератури**. Може, вона буде

⁵⁴ С. Чемеркін, *Чи потрібні нам латинські літери?*, [в:] „Культура слова” 2011, № 74, с. 120.

⁵⁵ С. Чемеркін, *Чи потрібні нам латинські літери? ...*, с. 121.

міні-епохою. *Може, це просто жарт. Отож, перед вами перша спроба есемесної літератури* (ЛУ, 40/07, с. 8); **Есемеснути** — есемес (SMS) — есемеск(а). Дія (процес) — відправлення SMS-повідомлення або есемески. *Зараз есемесну, а потім...* (із розмови між підлітками); **Есемесочка** — есемеск(а) к/ч о/о. Зменшено-пестливим до есемеска. *Ця есемесочка надійшла нам від Лариси* (Фаворит: Вітальня, 07.06.07)⁵⁶.

Зауважимо, що відабrevіатурні лексеми також активно вживають у газетах. На думку О. Стишова, цьому сприяють тісно пов'язані екстралінгвальні та інтралінгвальні явища, зокрема такі, як наприклад, процес демократизації, мовностилістична свобода авторів публікацій, що вже ілюструвалося вище, актуалізація ролі особистості, а також бажання журналістів експресивно, влучно та емоційно передавати інформацію, дотримуючись при цьому усталеного стандарту⁵⁷. М. Навальна поділяє подібні номінації на дві тематичні групи найменувань осіб, що утворюються від назв-абrevіатур: 1) відабrevіатурні іменники, утворені за допомогою суфіксів *-ець / -івець, -овець та -іст/ -ист, -к, -ник*, на позначення осіб, приналежних до певної політичної партії, блоку чи громадського об'єднання, а також носіїв певних ідей чи переконань; 2) відабrevіатурні прикметники з суфіксами *-ськ, -івськ / -овськ*, що вказують на приналежність особи до певної партії чи політичного блоку.

Подібні відабrevіатурні лексеми є в словнику А. Нелюби, порівн.: **ДАТівець** — ДАТ т/т'. Особа-учасник музичного гурту „ДАТ”. *Переїнявши художньо-мультяшними настроями, що витають в атмосфері поблизу будинку, де проживають ДАТівці, музиканти вирішили створити власний мультфільм групи (солістика „ДАТ”, Люда, за освітою художник)* (ПіК, 18/02, с.49)⁵⁸; **ЄЦівець** — ЄЦ ц/ц'. Особа-учасник, прихильник партії ЄЦ [Єдиний центр]. *Принаймі єЦівці уже заявили про свої наміри...* (ІСТV: Факти тижня, 06.03.08)⁵⁹; **ЖЖист** — ЖЖ. Особа-користувач ЖЖ (Живого журналу). *Тепер і злобні ЖЖисти можуть читати наші теми* (<http://center.lviv.ua>, 02.01.07)⁶⁰; **Есендівський** — есенд(е) д/д'. Ознака за віднесеністю до есенде (СНД — Співдружність Незалежних Держав). *Тим більше — саме наш Президент очолює тепер раду есендівських глав держав (на правах „запрошеного професора”, бо ж Україна юридично не є членом СНД) і піклується тепер про всю свою неосязну Співдружність* (ЛУ, 4/04, С. 1)⁶¹; **ЄСівський** — ЄС с/с'. Ознака за віднесеністю до ЄС (Європейський Союз)... *а уряд неспроможний переконати громадян, що польські ціни рівнятимуться з ЄСівськими протягом 20 найближчих років, аж поки не зрівняються зарплати...* (ПіК, 15/04, с. 18)⁶². У публіцистичних текстах зустрічаємо відабrevіатурні іменники з суфіксом *-н*: **Есесеня** — есес-івець я/я с/с. Молодий (дитина) есесівець. *Раптом з дверей висунувся молоденький, ще не зовсім дитина, есесівець...* *Можливо, і те есесеня, яке хотіло мене покалічити, ще десь сновигає поміж людьми...* (Є. Дудар, „Реставраторам”)⁶³ чи **Еменесник** — еменес. Особа, яка має стосунок до еменес (МНС — Міністерство над-

⁵⁶ А. Нелюба, *Словотворчість незалежної України. 1991–2011: словник*, Харків, 2012, с. 156.

⁵⁷ О. Стишов, *Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації)*, Київ 2003, с. 128.

⁵⁸ А. Нелюба, *Зазнач. джерело*, с. 112.

⁵⁹ Там само, с. 170.

⁶⁰ Там само, с. 172.

⁶¹ Там само, с. 157.

⁶² Там само, с. 170.

⁶³ А. Нелюба, *Зазнач. джерело*, с. 157.

звичайних ситуацій]. *Цистерна з фосфором належали бізнесовим структурам. А беркицьнулася — і перейшла у власність еменесників і пожежників* (Ю. Береза, Хай живе громадськість!)⁶⁴. Активізувалося вживання й прикметників з суфіксом *-ин, -ов, -н*. Такі приклади також бачимо в словнику А. Нелюби, порівн.: **Есбеушний** — **есбеу**. Ознака за віднесеністю до есбеу [Служба безпеки України]. *25 березня — День Служби безпеки України... Вгадайте, чиє професійне свято відзначається після есбеушного?* (ПіК, 8/03, с. 39)⁶⁵; **ГУЛАГовий** — **ГУЛАГ**. Ознака за стосовністю до ГУЛАГу, пов'язаний із Гулагом. *Витончений, вродливий, напрочуд освічений юнак на 8 років ...потрапив у цупкі сплети ГУЛАГового пекла, пережив катування, неодноразові голодовки, моральний і психологічний терор і все-таки все витримав...* (Дж. Мейс. Сльоза з полону йде)⁶⁶; **Еменесний** — **еМеНеС**. Ознака, пов'язана з еМеНеС (міністерство надзвичайних ситуацій). *Ані міського, ані еменесного керівництва на місці не опинилося* (СТБ: Вікна-Новини, 31.10.06)⁶⁷. У словнику А. Нелюби натрапляємо й на відабrevіатурні дієслова: **Есесеритися** — **есесер**. Дія (процес), пов'язана з есесер [СРСР]. *Закодуємось ним від вождів інтриг, від того, що знов за вікнами есесериться* (С. Бондаренко. Мед із роси)⁶⁸. **ЄПнутись** — **“ЄПнути”** **ЄП**. Дія (процес) — вступ до ЄП (Єдиного Економічного Простору). *Ось звідики вийшла кремлівська ідея ЄПУ. І зверніть увагу, „єпнутись” пропонують тим державам, у яких живуть мільйони етнічних росіян і натворених ними зденаціоналізованих манкуртів* (ЛУ, 40/06, с.4)⁶⁹. Похідні від буквених абrevіатур, що подані латиницею, також функціонують в українському мовленні, порівн.: **VIPівський** — **VIP**. Ознака за стосовністю до VIPа (від англ. абrevіатури — дуже важлива особа). *Це літак VIPівський, може перебувати в польоті без дозаправки...* (1+1 : ТСН, 24.03.05)⁷⁰.

Отже, у публіцистичному дискурсі простежуємо лінгвокреативність журналістів, що скерована на моделювання нових смислів, образів, художніх засобів із залученням назв літер, графем та слів, похідних від них, зокрема й абrevіатур та їхніх похідних; залучаються й усталені вирази, складовими яких є назви літер. Описано кілька найбільш поширених механізмів моделювання мовної гри із маніпуляцією графічними засобами. Назви літер мають здатність семантизуватися і виконувати низку прагматичних функцій, набувають значень повнозначних слів і слів дискурсивних. Зазначені мовні одиниці мають великий потенціал у дискурсивній практиці українців.

⁶⁴ Там само, с. 153–154.

⁶⁵ Там само, с. 155–156.

⁶⁶ Там само, с. 111.

⁶⁷ Там само, с. 153.

⁶⁸ Там само, с. 157.

⁶⁹ Там само, с. 169.

⁷⁰ Там само, с. 81.